

gelati del 1748; e dell'erudizione, dove spicca il *Hierolexicon* di Domenico Magri, una vera enciclopedia religiosa di 8.000 entrate, che ebbe diciannove edizioni in latino e in italiano dal 1644 al 1751.

È da sottolineare infine che la bibliografia è molto ampia e palesa un'attenta lettura di tutti i testi disponibili sia di autori maltesi, come Fiorini, Wettinger, Borg e Brincat, inclusi i volumi della serie dei *Documentary Sources of Maltese History*, sia di linguisti e editori di testi antichi siciliani e italiani come Barbato, Bresc, Caracausi, Leone, Maggiore, Rinaldi, Salvioni, e Varvaro.

Giuseppe BRINCAT
Università di Malta

BATLLE, Mar / RIBES, Enric (ed.) (2024): *Toponímia d'Eivissa i de Formentera i altres estudis d'onomàstica*. Barcelona: Societat d'Onomàstica, 350 p.

Un any després que la Societat d'Onomàstica dediqués a l'abril del 2023 el número 12 de la col·lecció «L'Estralla» a *La toponímia de Formentera*, de Vicent Ferrer i Mayans i Enric Ribes i Marí, el 2024 va tornar a posar el focus sobre aquesta mateixa illa a través d'un treball coral dedicat a Eivissa i a Formentera que aplega diverses mirades sobre la toponímia insular, la hidronímia i la talassonímia, tant de les Pitiüses i de les Balears com d'altres indrets dels Països Catalans. El fet que aquesta col·lecció abraçi dos números dedicats a les Pitiüses no és casual: la frontissa, a mode de desllorigador d'una publicació anterior i d'una altra de posterior, és l'esdeveniment del 49è Col·loqui de la Societat d'Onomàstica del 2023, celebrat, de manera bicèfala, els dies 29 i 30 d'abril a Eivissa i l'1 de maig a Formentera. Per una banda, en aquella ocasió el president de la Societat d'Onomàstica, Pere Navarro, va començar un dels autors de l'onomàstica formenterenga, Enric Ribes i Marí, a enllestir aital obra per poder-la oferir als estudiosos de la llengua i l'onomàstica, als lectors inquiets i als formenterencs, de tal manera que la pogués presentar en societat aprofitant l'avinentesa del Col·loqui a les Pitiüses. Per l'altra banda, de les intervencions que van furnir el programa d'aquest Col·loqui en va sorgir el volum ressenyat aquí i publicat el maig del 2024, que constitueix el número 15 de la col·lecció «L'Estralla»: *Toponímia d'Eivissa i de Formentera i altres estudis d'onomàstica*, els editors del qual són Mar Batlle i Enric Ribes i Marí.

Quan hom es fixa en el títol donat a aquest volum, és senzill que de seguida copsi que és altament probable que contingui intervencions que girin al voltant de la toponímia d'Eivissa i de Formentera, en primer terme, i que també estigui format per altres estudis relacionats amb l'onomàstica que no estan lligats específicament a l'onomàstica pitiüsa, en darrer terme. I si el lector s'afigura això no anirà desencaminat. Ara bé, convé apuntar que el conjunt de les intervencions segueix una línia temàtica concreta que s'inscriu en la primera observació que es podria fer notar quan es parla d'un entorn com el de les Pitiüses —o el de qualsevol illa—: l'aigua. El context aquífer és determinant per emmarcar les setze intervencions de què consta el llibre i que abracen matèries relacionades amb la toponímia insular i costanera, la hidronímia (ja sigui insular o peninsular) i la talassonímia. A més a més, també cal tindre presents els contextos discursius a què es lliguen les intervencions, és a dir, no només són de caire estrictament lingüístic (etimològic, diacrònic o geolectal, entre d'altres), sinó que també n'hi ha de percepció dels parlants (la regressió que pot experimentar la toponímia i l'an-

troponímia en les generacions més joves), de revisió bibliogràfica, d'administrativa i de geogràfica.

El contingut de les tripes —servades per una coberta que mostra l'illa de ses Balandres, es Picatxo i la costa de Corona, a Eivissa, i una contracoberta que captura el cap de Barbaria, amb el far i la torre des Garroveret, a Formentera; indrets que els assistents i participants al dit Colloqui van visitar i que Joan Anton Rabella encerta a descriure en la crònica corresponent (ER, 46, 2024: 605-606)— s'articula en dos grans blocs: el primer, format per les set primeres intervencions, aplega estudis relacionats directament amb aspectes que concerneixen les Pitiüses; el segon, en canvi, format per les nou intervencions restants, compila els treballs que s'aixopluguen sota l'epígraf del títol «altres estudis d'onomàstica» i, aleshores, aborden temes i problemàtiques d'altres indrets de la geografia catalana.

El primer bloc és el que està motivat, en bona mesura, per un impuls reculat que els curadors exposen a la presentació del llibre i que voldria reproduir aquí perquè explica la gènesi de l'eclosió dels estudis d'onomàstica a les Pitiüses:

Eivissa va acollir unes Jornades de la Societat d'Onomàstica el 1999. Feia 25 anys, d'això. Aquelles jornades en el seu moment ja serviren per donar un impuls als estudis de toponímia a les Pitiüses i des d'aleshores s'ha fet recerca toponímica diversa: el Consell d'Eivissa i Formentera convocà beques per al recull de topònims, beques i ajuts que ha continuat després l'Institut d'Estudis Eivissencs. La publicació de l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera* (1995-2018), per altra banda, ha representat un avenç important en aquest camp (tant pel que fa a la recerca com a la divulgació). Un quart de segle era, doncs, un espai de temps suficient per fer-ne una revisió i actualització, amb la idea expressa de donar un nou impuls als estudis toponímics, però també amb l'ànim d'estendre'ls a la Pitiüsa del sud, Formentera. (p. 7)

I els fruits recollits i publicats que conformen aquest primer bloc, doncs, estan encapçalats per la intervenció «Les vendes: element territorial propi de les Pitiüses» (p. 9-24), de Josep Antoni Prats Serra (Institut d'Estudis Eivissencs). L'autor posa de manifest que, a pesar dels embats del model econòmic basat en el turisme de masses a les Balears i a les Pitiüses, el poblament rural a Eivissa i Formentera s'ha mantingut i ha seguit una idiosincràsia pròpia que la història s'ha encarregat de ratificar, ja des dels temps de Jaume I. Així, les vendes, una forma particular de repartiment i reconeixement del territori de les Pitiüses homologable a les comarques de la península, esdevé avui una marca del poblament dispers i disseminat d'Eivissa i de Formentera que Prats Serra actualitza i delimita a partir de les contribucions de l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*.

La segona aportació és d'Enric Ribes i Marí (Institut d'Estudis Catalans), «La toponímia de Formentera, un indicador per a l'estudi diacrònic de l'eivissenc» (p. 25-68). És el capítol més prolíx de tot el llibre, cosa que es deu a l'exposició generosa dels nivells fonètic i lèxic per traçar una línia que bascula entre els trets més conservadors i els més innovadors del subdialec- te eivissenc i del parlar formenterer. També dedica un apartat més breu al nivell morfològic i un de més succint al sintàctic —això posa de manifest que, encara que no hi hagi un mètode establert o compartit o reconegut per a la recollida sintàctica, l'ànim per descriure els trets propis d'aquest nivell hi és (per bé que la tria dels trets solgui ser més aviat convencional).

De Nus Marí Planells és la tercera intervenció d'aquest primer bloc, intitulada «L'evolució del (des)coneixement de la toponímia dels illots de Ponent del municipi de Sant Josep de sa Talaia (sa Canillera, l'illa des Bosc, s'Espartar i ses Bledes). Breu anàlisi de les dades recollides des dels anys vuitanta fins avui» (p. 69-74). L'autora posa sobre la taula una premonició generalitzada, que és la regressió —i pèrdua— evident del coneixement dels noms

propis de la costa d'Eivissa, especialment dels illots de Ponent, a causa, en bona part, de la presència creixent del turisme de masses —una constant aclaparadora en la realitat de les Pitiüses— i el minvament d'oficis com el dels pescadors —sobretot per les senyes i els referents costers—: «[...] els noms moren per la falta d'ús. Si no els pronunciam, els oblidam» (p. 74).

Mar Batlle (Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans) treballa «La toponímia de Formentera al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines» (p. 75-92). En aquesta aportació es descriu l'ús que Joan Coromines fa dels topònims de Formentera en la seva magna obra: es posa de relleu que l'etimòleg empra la toponímia per exemplificar les característiques semàntiques, morfològiques i fonètiques del lèxic comú, tot relacionant-ho amb les enquestes que va posar en circulació a l'illa petita de les Pitiüses.

«*Cala d'Hort: es Terrers, es macs Rojos i ses Mareses*, una sèrie paradigmàtica de topònims geològics» (p. 93-114), de Xavier Planas-Batlle (Ministeri de Territori i Urbanisme del Govern d'Andorra) i Joan Tort-Donada (Universitat de Barcelona), relaciona tot un seguit de topònims amb el contingut semàntic des d'un prisma geològic, de manera que acara la transparència del nom amb els seus referents. Així, els dos autors tracten topònims indicatius de la presència de blocs o còdols —*mac*, *boldador*—, topònims al·lusius a la presència de materials dipositats en antics ambients de platja i dunes i a la seva explotació per a la construcció —*mareses*— i topònims indicatius de la presència d'inestabilitats de vessant —*terrers*.

Joan Anton Rabella (Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans) presenta «El tractament de la toponímia a la revista *Eivissa*» (p. 115-132), publicada des del 1972. Es mostra una evolució progressiva cap a un ús normativitzat dels topònims que l'autor identifica amb dues fases generals. La primera etapa abraça el període inicial (1972-1982) i, entre altres, s'hi troben articles escrits en castellà. Des de la publicació de la *Toponímia bàsica de les Pitiüses* (1978) —punt d'inflexió entre les dues etapes de la revista en qüestió—, amb una defensa explícita de la llengua catalana, els tractaments lingüístic i ortotipogràfic es desenrotllen, es professionalitzen i s'emmirallen en el fer de diverses institucions implicades en aquest procés lingüístic evolutiu.

El primer bloc, dedicat expressament a Eivissa i Formentera, es clou amb la intervenció d'Àngel Custodio Navarro Sánchez (Consell Insular de Formentera) intitulada «Les lleis lingüístiques relatives a l'empara i protecció de la toponímia són *véritablement* lleis? (L'exemple de les Pitiüses)» (p. 133-160). Aquesta pregunta retòrica deixa de ser-ho per posar sobre la taula que, com potser el lector més desconfiat sospitava, no en totes les ocasions s'aconsegueix fer complir la normativa lingüística pel que fa als topònims majors i menors, ja sigui entorn de la grafia o del nom impròpiament atribuït, sobretot tenint en compte el context de minorització lingüística del català en aquesta zona de la Catalanofonia.

El segon bloc engloba les nou intervencions restants, que aborden aspectes més enllà de la toponímia costanera, la hidronímia i la talassonímia d'Eivissa i Formentera. Estan disposades, en la mesura que les possibilitats combinatòries dels indrets tractats ho van permetre, de més properes a més llunyanes respecte de les Pitiüses. Així, les dues intervencions que encapçalen aquesta segona part tracten qüestions onomàstiques que afecten l'estudi de la toponímia general de les Balears i les Pitiüses, d'una banda, i la toponímia costanera de Menorca —la Balear menor—, de l'altra. Les altres set aportacions s'endinsen en realitats concretes del Mediterrani i, tot seguit, viren cap a la costa oriental de la península Ibèrica, primer a la meitat nord del País Valencià i després a la meitat sud del Principat.

Una visió general sobre la sistematització de la toponímia de les Balears estrictes i de les Pitiüses i un punt de partida per treballar en la fixació dels noms propis de les Illes Balears és la mirada que M. Eulàlia Fons Carbonell (Institut Cartogràfic i Geogràfic de les Illes Balears) ofereix amb l'escrit «El Nomenclàtor Geogràfic de les Illes Balears (NGIB): reptes actuals» (p. 161-176). Després de la publicació del Nomenclàtor el 2021, l'autora valora la implementació del projecte i fa balanç de les repercussions que ha tingut fins ara per plantejar reptes de futur i noves línies d'actuació per garantir que els topònims estan revisats, normalitzats i geolocalitzats adequadament.

La segona intervenció és de Xavier Gomila Pons, «Recollida i estudi de la toponímia costanera: metodologia de treball a partir d'alguns exemples de la costa de Menorca» (p. 177-192), en què aplega i sistematitza els topònims «de la zona de domini maritimoterrestre i tots els talassònims» (p. 178), entesos a la manera que proposa Enric Ribes i Marí per referir-se als topònims de la costa, de manera que analitza exemples de la costa sud-est de Menorca, del terme de Sant Lluís, entre la cala de Rafalet i la cala de Biniancolla. Els classifica en set categories segons els estrats toponímics relacionats amb aquesta part de la costa i el coneixement dels informants respecte d'aquestes realitats: topònims molt generals, topònims referits als principals accidents geogràfics costaners, noms de pesqueres de la costa, topònims de detall d'alguns nuclis d'estiueig, talassònims, senyes i toponímia dels llocs costaners.

Cosme Aguiló treballa «*Les Formigues*, un topònim amb rèpliques esparses per la meitat occidental de la Mediterrània» (p. 193-202). El títol d'aquesta intervenció és ben descriptiu i de seguida dona compte de la intenció del text: mostrar la distribució d'aquests topònims, reservats a illes petites i esculls, aportar-ne la documentació cartogràfica adient i glossar el perquè de les denominacions en cadascun dels casos. D'aquesta manera, tracta exemples d'Eivissa, Menorca, Catalunya, Múrcia i el mar Menor, Occitània, Còrsega, l'arxipèlag toscà, Ponza, Nàpols, Sicília i Algèria.

«Toponímia i talassonímia dels mariners del Grau de Castelló de la Plana» (p. 203-242) és el capítol, d'Andreu Beltran Zaragoza (Universitat Jaume I), que obre la secció peninsular. Aquest treball reuneix, vastament i en dues parts ben diferenciades, els topònims de la costa utilitzats com a senyes, d'una banda, i els talassònims que donen nom a accidents del relleu submarí, de l'altra, això és, els noms propis de lloc utilitzats encara avui pels treballadors de la mar del Grau de Castelló, matèria que es desprèn de les entrevistes fetes als informants i de les transcripcions fonètiques que acompanyen les entrades del corpus de noms.

Jesús Bernat (Societat d'Onomàstica) aposta per exposar, de nord a sud, la «Toponímia de la costa de restinga entre Alcanar i Almenara» (p. 243-270). La formació de restinga procura unes formacions arenoses que donen lloc a una morfologia costanera molt particular i, per tant, des d'Alcanar i fins a Almenara, passant per Peníscola, Alcossebre (Alcalà de Xivert), Ribera o Prat de Cabanes-Torreblanca, l'Albufera, la Marjal (Castelló), Almassora, Borriana, Marjal de Nules i Moncofa i Xilxes, ofereixen diverses variants lingüístiques de *serradal* (entre les quals, *serrallo*) i doblats lèxics d'origen llatí-àrab, una realitat gens estranya tenint en compte la zona de què es tracta.

Els tres articles següents, ja situats al Principat, segueixen un mateix plantejament i una mateixa estructura: exposar els hidrònims i els talassònims pervinguts de les fonts orals dels pobles dels autors. Aquestes intervencions, fruit dels seus respectius treballs de final de grau, volen inventariar, sistematitzar i estudiar aquest tipus de topònims per donar-ne compte i aportar una base de dades, inèdita en tots tres casos, que exerceixi de plataforma per animar

altres estudiosos a treballar la toponímia d'aquestes zones del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre, tot sovint descuidades —especialment de les segones, les més verges d'estudis onomàstics. Aquesta petita mostra és una representació del pòsit que Ramon Amigó va llegar en forma d'escola onomàstica del Camp de Tarragona, testimoni que en certa mesura ha adoptat la Universitat de Tarragona (entesa com a ens col·lectiu format per persones que, en major o menor intensitat, es dediquen a l'onomàstica).

En primer lloc, Bernat Vellvè-Blanch (Universitat Rovira i Virgili) exposa la «Hidronímia de la vila i del terme municipal del Catllar (el Tarragonès)» (p. 271-288) i en classifica les entrades, descrites i transcrits, en nou subgrups, cosa que parla de la morfologia del terreny i de la constitució agrària —agrícola i ramadera— del municipi: el riu Gaià i els hidrònims naturals, els gorgs, els torrents, el pantà i les construccions que hi estan directament relacionades, les construccions humanes relacionades amb el control de l'aigua, els ponts i els aqüeductes, les basses i altres topònims que hi estan relacionats, els abeuradors i els safarejos.

En segon lloc, Joan Rovira i Miró (Universitat Rovira i Virgili) estableix una primera «Aproximació als hidrònims de la vila i del terme de la Sénia (el Montsià)» (p. 289-306) a través de la classificació i l'estudi lèxic de les parts genèriques i de les parts específiques dels hidrònims que conformen la llista aportada. Segons aquesta classificació, les parts genèriques s'expressen en forma de barrancs, boqueres, canals, peixeres, pous, reguers, safarejos, tolls i ullals; les parts específiques es poden compartimentar en topònims aparentment opacs, hidrònims relacionats amb la natura i la geologia, antropotopònims, hidrònims relacionats amb l'aigua i hidrònims relacionats amb la història.

En tercer lloc, Maria Lozano Fresno (Universitat Rovira i Virgili) confecciona, com en el cas anterior, una primera «Aproximació als hidrònims i talassònims rapitencs» (p. 307-325). Aquesta intervenció, que relaciona tots els topònims costers i talassònims de la Ràpita, es vertebrada segons dos grans eixos que reposen en la morfologia del terreny: un és la disposició per la qual es regeix (i s'entén) el terme de la Ràpita, és a dir, la presència de la Banya i la barra del Trabucador; l'altre, per la diferenciació entre *la mar de Dins* i *la mar de Fora*, això és, la mar de la part interna, que correspon a l'abadia dels Alfacs, i la mar de la part externa, més enllà de la punta de la Banya i de la barra del Trabucador, dita també *la Costa* o *la mar Oberta*.

La darrera aportació d'aquest llibre la signa Sílvia Veà-Vila (Universitat Rovira i Virgili – Societat d'Onomàstica), que inventaria «Els noms de les illes fluvials del tram nord de l'Ebre català» (p. 325-350), una realitat pròpia d'aital riu que no sempre té referents en el sentit recte d'*illa*, sinó que també poden ser porcions de terreny parcialment isolats, fruit dels canvis de fesomia de l'Ebre pel seu pas pel tram comprès entre Faió i Benifallet. A més a més, la generosa quantitat de fotografies que acompanya el text pot ajudar el lector a fer-se una idea més acostada de les explicacions que l'autora aporta per intentar inventariar i definir aquestes illes d'aigua dolça.

Finalment, la intuïció, d'una banda, a l'hora d'establir i oferir les línies mestres del contingut d'aquesta obra, i la senzillesa, de l'altra, per aconseguir un objecte llibre còmode a les mans i als ulls, fan que sigui una edició que convida a la consulta ràpida i puntual, però també a la lectura relaxada i acurada per a tots aquells lectors que es mostrin curiosos davant del fet onomàstic. En darrer terme i tal com he apuntat al principi, aquest llibre neix de la frontissa, compartida amb *La toponímia de Formentera*, que va constituir el 49è Col·loqui de la Societat d'Onomàstica. Així, *Toponímia d'Eivissa i de Formentera i altres estudis d'onomàstica* es va presentar aprofitant la concreció del 50è Col·loqui, que es va celebrar el maig del 2024 a la

Franja, cosa que palesa la pervivència i la continuïtat d'unes trobades que donen peu a publicacions que mostren l'avanç dels estudis en toponímia i antroponímia i que testimonien la consciència peremptòria d'establir corpus de noms i bases de dades que permetin, com a mínim, conèixer els viaranyes de la llengua, dibuixar un paisatge toponímic proper, establir cognats i afinar la cartografia.

Bernat VELLVÈ-BLANCH
Universitat Rovira i Virgili

BERNAL, Elisenda (ed.) (2024): *Colloquial(s). Estudis de l'ús del català actual*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 180 p.

És ben sabut que la llengua col·loquial, a diferència de la llengua culta i formal, ha rebut escàs interès i un tractament marginal per part d'acadèmies i especialistes, tot i ser un dels registres lingüístics més vius i expressius. Per aquest motiu, la Universität Leipzig va organitzar, en el marc de la Càtedra Marià Villangómez d'Estudis Catalans, el curs *Norma i colloquial*, impartit per la professora convidada Elisenda Bernal, durant el 2021-2022. Dins d'aquest curs es va dur a terme la taula rodona «El prisma col·loquial», el 9 de desembre de 2021, que va comptar amb la intervenció d'alguns dels autors del llibre que aquí ressenyem, que van convertir en article la seva comunicació. Amb l'objectiu de contribuir a la recerca acadèmica, va néixer aquest volum dedicat al català col·loquial i coordinat per la mateixa Bernal, i en què han participat, a banda dels ponents de la taula rodona, altres especialistes que treballen, d'alguna manera o altra, diferents aspectes de la col·loquialitat. Així doncs, el prisma va augmentar de cares i, és clar, de vèrtexs (inicialment quatre) fins a un total de vuit, la qual cosa n'amplia els punts de vista, permet debatre sobre els diferents col·loquials (com ja es deixa entreveure amb el plural entre parèntesis del títol de l'obra) i dona una perspectiva molt completa i enriquidora del que és avui dia el col·loquial català.

El llibre està compost per vuit capítols, cadascun dels quals ofereix una lectura independent. N'hi ha que se centren en l'anàlisi i la descripció de la col·loquialitat en català en relació amb la sintaxi, la pragmàtica i la lexicografia, i, fins i tot, tenint en compte l'ús en els nous canals de comunicació com són les xarxes socials. També hi ha capítols que, més enllà de la llengua eminentment escrita, s'acosten a la llengua que recrea la que no se sol escriure i intenta ser relaxada i espontània, des d'àmbits tan diversos com la literatura, la producció literària, la traducció o la subtitulació.

El pròleg que encapçala el volum és de Lluís Payrató, a qui devem gran part dels estudis centrats en el col·loquial català gràcies sobretot a la publicació del treball fundacional *Català colloquial. Aspectes d'ús corrent de la llengua catalana* (1988, primera edició). Moltes de les qüestions tractades en aquesta obra de referència encara continuen vigents fins als nostres dies, però el volum editat per Bernal pretén ampliar coneixements i centrar l'atenció en disciplines que fins ara no han estat estudiades des de l'òptica col·loquial. Payrató, a més, assenyalava que la lingüística moderna «mai no hi ha dedicat [a la varietat col·loquial] els estudis que hauria calgut esperar, entre altres coses perquè fins fa no gaire no es disposava de la tecnologia adequada per analitzar-la» (p. 8).

El primer àmbit d'estudi és la sintaxi, a càrrec de Neus Nogué Serrano (Universitat de Barcelona), que ens presenta en el seu capítol diferents aspectes de la sintaxi col·loquial, en-